

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 113 1992

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-05-07

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo, 1993

för andra, och en författares litterära kvarlåtenskap är förhoppningsvis sakrosankt. För Plath-forskaren möter emellertid här den ena besvikelsen och svårigheten efter den andra. Rose gör en lång, resonerande förteckning över de ingrepp som Ted Hughes har företagit. De sträcker sig från omorganiserandet av innehållet i *Ariel*, en samling som var färdigplanerad vid Plaths död, till utformningen av *Collected Poems*, som ingalunda är strukturerad utifrån Plaths produktion utan med utgångspunkt i Hughes' roll i hennes liv. De innefattar behandlingen av hennes *Journals*, där Hughes helt enkelt har strukit »the intimacies» och »the nasty bits»; sista delen av Plaths dagböcker har Hughes på ett tidigt stadium förstört, och den närmast föregående har småningom »försvunnit».

Ted Hughes och Sylvia Plath hann få två barn, och omtanken om dem har delvis fått motivera Hughes' handlande. Men en författares texter, inklusive de opublicerade, har uppenbarligen ett värde som över-skuggar de privata hänsynstagandena. När Aurelia Plath utgav *Letters Home* var det framför allt för att skapa en motvikt till den bild av förhållandet med dottern som kunde läsas ut ur *The Bell Jar* – men det är ju på det icke-personliga planet, som litterär text, som romanen först och främst fungerar. Dessutom visar Rose hur moderns strykningar tvärtom preciserar den bild som hon syftar till att modifiera. Roses analyser lyfter konsekvent fram en kultur som skyggar för det utmanande och komplexa i Plaths texter, och som följaktligen vid det här laget till allt annat har gjort oersättliga litteraturvetenskapliga förluster.

Roses Plath-studie, som också är väldokumenterad och ytterligt välskriven, kommer rimligtvis att bli av central betydelse såväl för vidare undersökningar av detta författarskap som för psykoanalytiskt och kulturanalytiskt orienterad litteraturforskning över huvud. Men något förvånar det mig att Rose med sin kompromisslösa klarsynthet och sin benägenhet att utveckla övergripande synvinklar inte visar större beredvillighet att erkänna betydelsen av de senaste decenniernas feministiska litteraturforskning för sin studie. När Rose i Plaths texter lyfter fram mångfalden av röster, det gränsöverskridande och de ständiga ambivalenserna befinner vi oss i det omedelbara grannskapet av framför allt fransk feministisk textteori, och Rose borde ha markerat detta beroende explicit. Som denna studie faktiskt illustrerar medger de feministiska teoribyggena långt större svängrum än Rose själv påstår.

Helena Forsås-Scott

Pär Lagerkvist 100 år. Föreläsningar och anföranden i Växjö våren 1991. Pär Lagerkvist-Samfundets skriftserie nr 1. Växjö 1992.

Pär Lagerkvist i dag var temat för en paneldebatt vid Högskolan i Växjö maj 1991. 100-årsminnet av Lagerkvists födelse uppmärksammades förutom vid symposiet i fråga genom en föreläsningsserie. Ulla-

Britta Lagerroth argumenterar för att Lagerkvists dramatik kan få betydelse också för oss i vår tid och diskuterar hans teatermässiga modernism. Uru-Liisa Karahka ställer Pär Lagerkvists 10-talpoesi i ett internationellt perspektiv men medger att det i värsta fall krävs konstgjord andning för att ge hans avantgardistiska texter nytt liv igen. »Lagerkvists teoretiska texter kan ge de litterära denna konstgjorda andning.»

Richard Schönström yttrar sig nog så försmädligt om kontradiktioner i den unge Lagerkvists estetiska teori och tar upp Komposition, ett prosapoem i samlingen Motiv till granskning. Slutraderna vill förmedla en uppenbarelse av livets förborgade mening, konstaterar Schönström, men reducerar i själva verket evigheten till en steril konstruktion, som bara existerar i textens hermetiska vakuum. Lagerkvists motiv och symboler blev med tiden alltmer självbespeglade, anmärker han också syrligt, »och i den stora romanen Sibyllan från 1956 är det sitt underbara men tragiska öde som diktare han gestaltar. Betänker man hur resan till sist skulle ända i nationell apoteos kan man med fog fråga sig om inte evighetens ingenjör under hela sitt långa och produktiva författarskap framför allt arbetade på sitt eget tidlösa monument.»

Bengt Larsson visar på den rad dramatiska utkast som föregick Människor, debutboken. Ingemar Algulin anträffar kortprosa, smärre berättelseenheter, i sena verk som Dvärgen och Mariamne. Sven Linnér betonar den omformande skapelseprocessens betydelse vad det gäller Lagerkvists förhållande till det småländska stoffet. Med berättigad erkänsla noterar han på tal om Willy Jönssons Gud, matos och kärlek. Om Pär Lagerkvists födelsemiljö och barndomsvärld (Utgåva av Öja Hembygds- och Kulturminnesförening 1978) hur gränsen är flytande mellan professionella forskare och engagerade amatörer.

Ulf Wittrock

Gunnar Syrén: *Gycklaren och vanmakten. Studier i Lars Forssells »kabarédramatik»*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm 1991.

Med *Gycklaren och vanmakten* har Gunnar Syrén avslutat sin trilogi om Lars Forssells dramatik. Inledning gjordes med doktorsavhandlingen *Osäkerhetens teater* 1979, följd av *Makten och ensamheten* (om historiedramatiken) 1985. Därmed har också Syrén steg för steg avlägsnat sig från avhandlingsgenren och dess ofta tillkämpade »vetenskaplighet». Läst som en lång essä är den föreliggande studien absolut njutbar. Akademiledamoten Forssell har all anledning att tacka för uppmärksamheten.

Syrén ironiserar i förbifarten över dem som vill slå fast vad ett drama »egentligen handlar om», men han erkänner att han »sitter i glashus» (s. 105). Det är nämligen dramernas *teman*, som Syrén vill blottlägga – och inget ont i det! Vägen dit kan vara nog så intressant. Eftersom det här är fråga om Forssells »kabarédramer» *Flickan i Montréal* (urpremiär 1967)

och *Show* (urpremiär 1971), får vi inledningsvis en snabbkurs i den europeiska kabaréns historia, i kbarén i Norden före 1955 samt i Lars Forssells egna bidrag till kabaréformen – framför allt *Två åsnor* på Göteborgs Stadsteater 1958 i samarbete med Pär Rådström. Syrén beskriver omständigheterna kring pjäsernas tillblivelse, hur de olika versionerna skiljer sig från varandra. Större delen ägnas dock en ingående diskussion av pjäsernas tema(n) – som i *Flickan i Montréal* blir »makten» och i *Show* mera diffust »konstnären och den vanliga människan».

Syrén säger att den föreliggande undersökningen »bör ägna större uppmärksamhet åt själva föreställningen» än vad hans metod tidigare tillåtit. (Vad som här menas med »själva föreställningen» är något oklart.) Han menar sig därmed »överskrida de gränser som den renlärlige litteraturvetaren brukar sätta upp» och att han »oinbjuden kommer att beträda marker där teaterforskaren annars har hemortsrätt» (s. 13). Detta överskridande är dock så sparsamt att någon ursäkt inte hade behövt framföras. Någon ordentlig genomgång av de fyra uppsättningar – två för *Flickan i Montréal* och två för *Show* – förekommer inte. Syrén tar endast upp detaljer från uppsättningarna, när dessa på något sätt bekräftar de teman han funnit i texten. Hur givande hade det inte varit med djupgående uppsättningsanalyser, där man kunde ha sett vad som eventuellt tillkommit, förstärkts eller försvunnit på det tematiska planet i uppsättningarna. En analys av Göteborgsuppsättningen av *Show* 1983 – där manuset var kraftigt omarbetat – hade säkert varit mycket givande (bl.a. spelades som Syrén nämner *Geten* av en kvinna – Inga Edwards). Av de tre foton från uppsättningen som publiceras, är två repetitionsbilder och den tredje visar pjäsens restauranglokal med »brinnande vaxljus på borden» – i avsikt att illustrera att man i uppsättningen följt »textens anvisningar».

Apropå Dramatens uppsättning av *Show* fann Tord Bäckström det olustigt att inte veta huruvida Forssell är med eller mot artistgruppen (s. 152). Här hade det varit på sin plats med en diskussion om hur uppsättningen förhöll sig till denna artistgrupp. Vid omarbetningarna av *Flickan i Montréal* brottades tydligen Forssell med problemet: Hur stark skall den politiska sidan av dramat vara och hur stark den »existentiella»? (s. 65). Det hade varit mycket intressant att få veta var tyngdpunkten kom att ligga i de båda uppsättningarna.

I sin »Abstract» hävdar Syrén å andra sidan att han använt sig av samma metod som i sina tidigare studier: »the method of analysing a drama as it were a score of an imaginary performance is principally meant to lead to the uncovering of what possible experiences lie within it for the audience» (s. 6). Syrén ansluter sig till den haltande partiturliknelsen men realiserar i övrigt bara delvis sitt program. Man saknar en presentation av dramernas akustiskt-visuella dimension: scenrummets utseende, personernas tonfall, rörelser och kroppsspråk etc. Och de referat som Syrén gör av dramerna är så knapphändiga att man bör ha läst pjäserna i förväg för att få det utbyte som de förvisso intressanta temadiskussionerna för-

tjänar. Dramernas struktur, sångernas funktion, kabaréformen blir därmed åsidosatt. Förekomsten av visor är t.ex. mycket mindre i *Show* än i *Flickan i Montréal* – men detta viktiga faktum diskuteras inte.

Ypperliga och intressanta är däremot Syréns diskussioner om de meta-teatrala inslagen i Forssells dramatik. *Flickan i Montréal* utspelas ju i en TV-studio och i *Show* förekommer flera kabarénummer. I *Flickan i Montréal* får således publiken agera en fiktiv publik inom fiktionen – men bara stundtals vilket enligt Syrén paradoxalt nog ökar »åskådarens känsla av att vara en viktig del av föreställningen» (s. 75). När däremot Ingmar Bergman skulle sätta upp *Show*, menade regissören att man inte kunde tala direkt till Dramatens »sofistikerade publik» utan ville istället »att fiktionens kabarépublik skulle befinna sig på scenen» (s. 117) och så blev det också. Syrén summerar: »När vi blir vittnen till teater-i-teatern, exempelvis när vi upplever Pauls och Henris clownsketch, kommer därför vår egen verklighet närmare scenens, och *Flickan i Montréal* kommer att handla inte bara om Montréal på femtioalet utan om oss här och nu. Det är en av metateaterns effekter.» (s. 112)

Därmed har en dramatiker som så gärna vill tala till sin publik men så sällan när den, fått välbehövlig genomlysning och draghjälp för sin dramatik.

Richard Bark

Benkt-Erik Benktson: *Samtidighetens mirakel. Kring tidsproblematiken i Lars Gyllenstens romaner*. Bonniers 1989.

Teologen Benkt-Erik Benktsons bok skall ses som ett led i hans mångåriga arbete med frågor kring »tiden». Han har förut i detta ämne utgivit skrifter om Heidegger men har även skrivit böcker om allmän existensfilosofi och om biblisk typologi. Det måste understrykas att detta senaste arbete inte enbart behandlar tidsproblematiken i *Lars Gyllenstens* böcker. Ordet »kring» i underrubriken är inte tillfälligt valt; i den perspektivrika belysningen av Gyllenstens författarskap anställs så många jämförelser och anföras så många paralleller med diktare och tänkare från skilda tider, att man leende förstår Gyllenstens reaktion: »Jag visste inte att jag är så lärd.»

För att inte göra Benktson orättvisa vill jag dock framhålla, att hans främsta syfte är att ge en systematisk utredning av de tidsuppfattningar, som getaltas i Gyllenstens romaner. Hans metod är genomgående en blandning av analogisk och genetisk art. Eftersom Benktson är mycket lärd blir parallellerna många, för många kanske, på bekostnad av analysen. Och de genetiska förklaringarna kommer in här och var, när så passar. Framställningen blir därför ibland svår att följa. Men ändå måste jag uttrycka min beundran inför detta vidunder av lärdom, denna guldförande ström med otaliga förgreningar in i det gyllenstenska landskapet, om bilden tillåts.

Egentligen är det en vandring, som Benktson företar genom författarskapet, i arton kapitel, förmellt